

Лекція 8. Організаційно-методичні засади насінництва

1. Атестація виробників насіння.
2. Насінневі фонди.
3. Державний та внутрішньогосподарський насінневий контроль.

1. Право на виробництво та використання насіння, його реалізацію надається суб'єктам насінництва, які мають необхідні виробничі умови та успішно пройшли атестацію спеціально створеною комісією.

Заготівельні організації, переробні підприємства, які займаються передпосівною обробкою насіння, фірми ц установи, що закупають насіння, дороблюють його, пакують і самі реалізують, також повинні пройти атестацію й одержати дозвіл (ліцензію) на цей вид діяльності.

Атестаційні комісії, що проводять атестацію суб'єктів насінництва, у своїй роботі керуються Конституцією і законами України. Вони утворюються наказом:

* Міністерства аграрної політики та продовольства України – на виробництво базового й базового насіння;

* головних управлінь с.-г. й продовольства обласних державних адміністрацій – на виробництво сертифікованого насіння та насіння гібридів першого покоління.

До складу атестаційних комісій входять представники органів виконавчої влади за участю фахівців з насінництва науково-дослідних установ.

Для отримання права на виробництво й реалізацію насіння суб'єкти господарювання подають до атестаційної комісії заяву та відповідні документи: копії сертифікатів на насіння, завірену копію ліцензійного договору, укладеного між власником сорту і суб'єктом господарювання на використання сорту, а також довідки, що підтверджують відповідність атестаційним вимогам виробників насіння та садивного матеріалу.

Для суб'єктів господарювання, які атестуються на виробництво й реалізацію насіння культур, що мають особливу схему вирощування гібридного насіння, встановлюються додаткові умови. Батьківські компоненти гібридів вирощують тільки за участю селекційних установ. Гібридне насіння, призначене безпосередньо для висіву, реалізують лише після відповідної його обробки для сертифікованих насінневих підприємствах, у спеціальних цехах і на обладнанні за умови обов'язкової відповідності нормативним документам.

Атестаційні комісії на підставі результатів перевірки поданих документів приймають рішення щодо надання або відмови суб'єктам господарювання у праві на виробництво та реалізацію насіння відповідних категорій.

Суб'єкти насінництва, які одержали паспорт на виробництво та реалізацію насіння відповідних категорій, заносять до Держ. Реєстру виробників насіння та садивного матеріалу (далі Реєстр виробників).

Права та обов'язки виробників насіння та садивного матеріалу:

Мають право:

- на перевагу при розташуванні насінницьких посівів перехреснозапильних культур перед іншими товаровиробниками;
- брати участь у виконанні державних пільгових програм з виробництва насінневого та садивного матеріалу;
- брати участь у формуванні державного резервного насінневого фонду.

Зобов'язані:

- вирощувати насіння та садивний матеріал в обсязі, передбаченому виробничими програмами та ліцензійними угодами;
- створювати страхові насінневі фонди в установлених обсягах;
- додержуватись усіх правил насінництва, технологічних і методичних вимог щодо збереження сортової чистоти, біологічних та врожайних властивостей та посівних якостей насіння та садивного матеріалу;
- гарантувати відповідність насіння і садивного матеріалу, що підлягає реалізації, сортовій чистоті та посівним якостям, зазначеним у документах на насіння;
- зберігати дублікати про насіння та садивного матеріалу впродовж дії терміну сертифікату;
- вести по кожному сорту насінницьку документацію за встановленими формами і зберігати її протягом 3-х років;
- додержуватись нормативних вимог щодо пакування, маркування і зберігання насіння;
- відшкодовувати матеріальні збитки споживачу за реалізацію йому некондиційного насіння;
- сприяти державним інспекторам з насінництва у виконанні їх функцій.

За недотримання встановлених правил для виробників насіння та садивного матеріалу той чи інший об'єкт може бути включений до Реєстру виробників.

2. Насінневі фонди.

1) Страхові насінневі фонди є обов'язковими для всіх виробників насіння. Страхові насінневі фонди доbazового, базового і сертифікованого насіння створюються відповідними суб'єктами насінництва в обсягах, визначених центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства. Оновлення страхових фондів проводять щороку.

Оптимальний розмір страхфондів становить: для добазового насіння – 100%, базового насіння: супереліта – 50%, еліта – 25%, сертифікованого насіння – 15% запланованої потреби на наступний рік. Витрати зберігання страхового насіннєвого фонду суб'єктами насінництва відшкодовуються за рахунок власних коштів виробників насіння.

2) Перехідний насіннєвий фонд – запас насіння озимих культур, сформований з урожаю насіння минулих років.

Державний резервний насіннєвий фонд створюється в обсягах, затверджених Кабміном України, для забезпечення насінням та садивним матеріалом районів, які не виробляють власного насіння та садивного матеріалу або мають обмежені можливості його виробництва, а також у разі стихійного лиха, що викликає загибель посівів. Загальний обсяг формування такого фонду становить не менше 5% потреби держави в насінні та садивному матеріалі.

Заготівлю насіння та садивного матеріалу с.-г. рослин у Державний резервний насіннєвий фонд і його зберігання забезпечують підприємства та організації за дорученням центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства за рахунок коштів Державного бюджету України.

3. Насіннєвий контроль – міжвідомчий державний нагляд за підготовкою посівного матеріалу до сівби, вирощуванням його і зберіганням. Основним завданням насіннєвого контролю є перевірка посівних і сортових властивостей насіннєвого матеріалу. Він може бути державним і внутрішньогосподарським.

Державний насіннєвий контроль полягає в проведенні системи заходів по контролю за якістю насіння с.-г. культур на всіх етапах насінництва в період виробництва насіння, заготівлі, зберігання і його відпуску.

Держ. контроль здійснюють Департамент контролю якості насіння та садивного матеріалу Державної с.-г. інспекції України, обласні та районні управління контролю якості насіння та садивного матеріалу.

Державні інспектори мають право:

- контролювати додержання суб'єктами насінництва незалежно від форм власності методичних і технологічних вимог;
- давати обов'язкові для виконання суб'єктами насінництва вказівки щодо усунення порушень у порядку ведення насінництва та визначати термін усунення цих порушень;
- безперешкодного доступу в будь-яке місце вирощування, оброблення і зберігання насіння;
- знайомитися з документацією з насінництва, відкривати будь-яку упаковку насіння для відбирання контрольних проб;

- накладати на винних осіб адміністративні стягнення за порушення вимог Законів та інших нормативно-правових актів;
- призупиняти або забороняти реалізацію будь-якого насіння, якщо під час перевірки виявлено невідповідність його якісних показників нормативним документам;
- порушувати клопотання про позбавлення права на виробництво та реалізацію насіння при порушенні вимог Законів та інших нормативно-правових документів у насінництві;
- виконувати інші повноваження, встановлені центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства.

Державні інспектори з насінництва здійснюють контроль з місцевими органами виконавчої влади. Основною виконавчою ланкою у системі державного насінневого контролю є районні управління контролю якості насіння та садивного матеріалу Держсільгоспінспекції України. Вони контролюють якість насіння в господарствах, науково-дослідних установах, с.-г. навчальних закладах, заготівельних та ін. організаціях. Проводять польове інспектування насінницьких посівів, лаб. аналіз вирощеного насіння, беруть участь у проведенні ґрунтового контролю його сортової чистоти.

Внутрішньогосподарський насінневий контроль – це систематичний контроль за розмноженням сортового насіння, його станом, сортовими і посівними якостями, а також документацією, який здійснюють господарства або заготівельні організації. Основне його завдання – виконання правил насінництва з метою усунення причин, які викликають видове й сортове механічне, а також біологічне засмічення на всіх етапах: при підготовці насіння до сівби, у період сівби, вегетації рослин, збирання, транспортування і обробці, а також при складуванні та зберіганні насіння (рис. 6.1)

1) *Контроль за вирощуванням насіння.*

Найдієвішим заходом вирощування доброякісного чистосортного насіння правильний підбір попередників під насінницький посів. Цьому найповніше відповідають багатопільні сівозміни. Однак із реформуванням агропромислового комплексу, розпаювання земель, виникненням на приватній основі нових формувань, сівозміни скорочуються (до 3-5 полів). Проте і за таких умов чергування полів сівозміни повинно включати можливість засмічування сортових посівів, особливо падалицею попередньої важковідокремлювальної культури, а також накопичення шкідників та хвороб.

Чергування полів у сівозміні повинно забезпечувати необхідну просторову ізоляцію між сортами культур, що запилюються перехресно (прост. ізол. дод Б).

Обов'язковим насінницьким заходом є видові і сортові прополювання. Важливо не пропустити строки їхнього проведення (табл. 6.1). Домішку, що видаляють, виривають з корінням і виносять з посіву, що вона не стала джерелом повторного засмічення при збиранні.

Після видового й сортового прополювання оформляють відповідний акт, що затверджується керівником господарства.

Перед збиранням насінницьких посівів складають план його проведення. Збирання слід починати з обкосів на ширину 1-2 захватів комбайнів, а намолочене зерно використовувати на товарні цілі. Перевозити зерно від комбайна необхідно тільки закріпленим за ним транспортом. Комбайни після закінчення збирання одного сорту очищають на полі або у спеціально відведених місцях.

2) *Вхідний контроль бункерного зерна.* Зерно, що перевозять від комбайна на тік, супроводжується накладними із зазначенням прізвищ комбайнера й водія, дати, номера поля й автомашини, культури, сорту, категорії і генерації.

Метою внутрішньогосподарського контролю на цьому етапі є:

- розміщення зерна, що надходить на тік, згідно з планом, запобігання змішуванню й взаємозасміченню культур і сортів;
- інформація агрослужби та комбайнерів про якість обмолоту для оперативного вживання відповідних заходів;
- вибір оптимального режиму обробки зернового вороху на насіннеочисних та сортувальних машинах.

Завдання очищення і сортування:

1) максимальне видалення компонентів як природного відходу (дрібне, щупле, недорозвинуте зерно), так і технологічного (подрібнене зерно, мертва й живе сміття).

Органолептичний контроль дає змогу визначити справжність насіння, виявити змішування культур (інколи сортів), наявність домішок, підвищену вологість зернової маси та ін. Після цього приступають до аналітичного контролю.

Вологість зерна визначають за допомогою вологомірів або методом висушування. Результати аналізів заносять до лабораторного журналу (лаборант-насінневод).

При змішуванні культур (сортів), підвищеній вологості, засміченості насіння приймаються рішення про окреме його складування.

Бункерне зерно контролюють для вчасного виявлення осередків підвищення вологості й самозгрівання (особливо після опадів), запобігання проростанню, розвиткові хвороб і шкідників.

3) *Технологічний контроль за якістю очищення й сортування насіння.* Очищення й сортування насіння здійснюють на відповідних машинах, потокових лініях і насіннеобробних комплексах і заводах. При цьому відбирають фракції повноцінного (середнє і крупне) насіння, вихід якого залежить від засміченості посіву, способу збирання та якості роботи комбайнів. Відсоток виходу насіння залежить також від культури, сорту і зазвичай становить: у зернових –

60-70%, зернобобових – 70-80%, соняшнику – 40-50%. У дефіцитних сортів відсоток виходу іноді збільшують завдяки більш дрібним фракціям.

Перед обробкою наступної культури (сорт) машини ретельно очищають.

Метою внутрішньогосподарського контролю на цьому етапі є:

- запобігання механічному засмічуванню насіння;
- подання механікові об'єктивної інформації про якість очищення й сортування для власного регулювання машин і одержання максимально можливого виходу повноцінного насіння високої фізичної чистоти.

Очищене й відсортоване насіння складуться (кожна партія окремо) згідно з планом, опоряджується штабельним ярликом. Мішки обмежують масою 50 кг. Мішки маркують внутрішніми й зовнішніми етикетками встановленої форми й кольору, зашивають і пломбують.

4) *Контроль за зберіганням насінневого фонду.* Зберігання насіння – завершальний етап технологічного процесу, для збереження його життєздатності, інтенсивності проростання, здатності дружно проростати в польових умовах, реалізувати генетичний потенціал сорту, запобігати засміченню, розповсюдженню хвороб та шкідників. Найпоширенішими причинами погіршення якості насіння під час зберігання є самозігрівання, розвиток комах, кліщів і мікроорганізмів, негативний вплив низьких температур за підвищеної вологи, проростання та ін. До складання на збереження допускається лише насіння, доведене за вологістю до стандартного рівня, а також очищене від домішок, що є джерелом самозігрівання (рослинні рештки, насіння бур'янів, живі комахи...), розвитку хвороб та шкідників.

Вологість насіння, яке закладають на зберігання терміном понад рік, не повинне перевищувати: **зернові (крім кукурудзи), зернобобові, круп'яні – 13%; кукурудза – 12%; бобові кормові трави (крім еспарцету) – 10%; еспарцет – 12%; аніс – 10%; гірчиця, ріпак, суріпиця – 8%; соняшник – 7%; соя – 10%.**

5) *Розміщення насіння.* Розміщення партій насіння проводять згідно з документами на сортові та посівні якості. Для зберігання в суміжних засіках забороняється складувати насипом насіння важковіддільних культур, а також різні сорти однієї культури. Висота насипу для зернових і зернобобових культур не повинна перевищувати 2 м, олійних – 1,5 м. У складських приміщеннях з активною вентиляцією висота бурта насіння зернових культур допускається до 3 м. Стіни засіків повинні забезпечувати надійну ізоляцію. Засік недосипають на 20 см.

Насіння, затарене у мішки, штабелюють етикетками назовні на дощаних настилах або піддонах на відстані від підлоги не менше 15 см, від стін сховища і між штабелями – 70 см. Мішки складують у шаховому порядку з чергуванням рядів за довжиною і шириною.

6) *Оптимізація умов зберігання насіння.* Оптимальні умови для тривалого збереження насіння, що унеможлиблює підвищення його вологості вище критичного рівня – для насіння колосових культур – 14,4-15%. Не менше 2-х разів на місяць перевіряють вологість насіння методом висушування. Здійснюють регулярний контроль за його температурою, а також температурою й відносною вологістю повітря в складських приміщеннях. Температуру насипу вимірюють за допомогою термощупів у трьох пунктах на трьох глибинах при його висоті понад 1,5 м і на двох – менше 1,5 м. Кожні 4-6 місяців проводять перекладання мішків так, щоб верхні ряди перемістити донизу, а нижні – наверх.

7) *Контроль якості насіння.* Під час зберігання насіння здійснюють систематичний органолептичний контроль за його зовнішнім виглядом, запахом, а також аналітичний контроль за посівними якістьми, зараженістю хворобами та пошкодження шкідниками.

Кожна партія насіння, що зберігається, повинна пройти контроль у Державній насіннєвій інспекції на повний аналіз, а по закінченні терміну дійсності документа про якість насіння отримати новий. Складається графік проходження партіями державного контролю з таким розрахунком, щоб на момент сівби мати свіжі дані про якість насіння.

Для обліку походження насіння, його руху й якості ведеться "Шнурована книга обліку насіння" встановленої форми. Записи в ній повинні відповідати даним бухгалтерського обліку та наявним документам на сортові і посівні якості насіння.

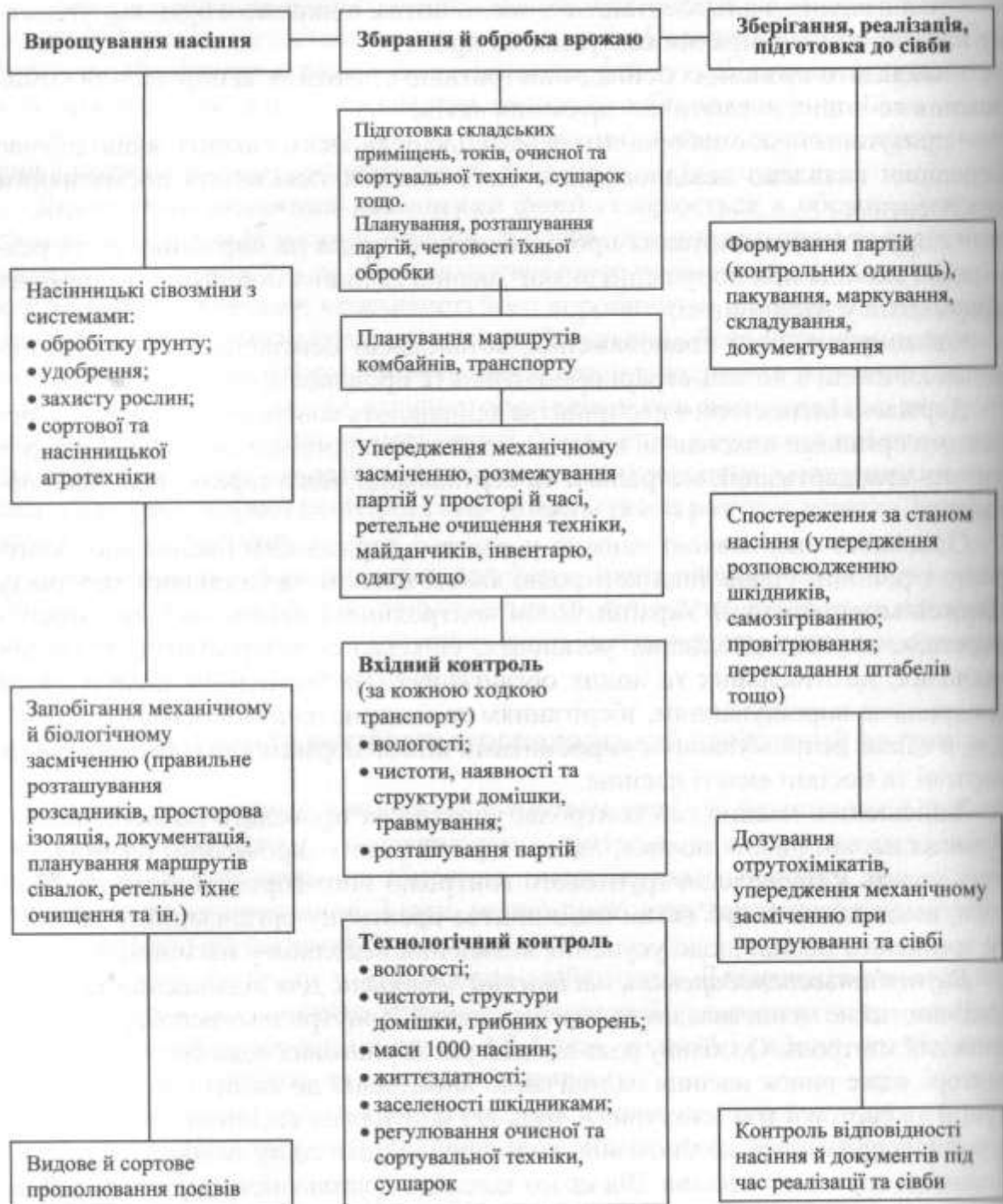

Рис. 6.1. Складники внутрішньогосподарського сортового і насіннєвого контролю

Таблиця 6.1

Строки проведення видових і сортових прополовань на насінницьких посівах

Культура	Оптимальний строк проведення прополовання	
	видового	сортového
Горох, вика	До цвітіння	Перше – до цвітіння; друге – під час цвітіння
Гречка	Після цвітіння	Не проводять
Жито	Після колосіння	Не проводять
Овес	Після викидання волотей	На початку молочної стиглості (видаляють домішки за формою волотей)
Просо	До виходу в трубку	Перше – після викидання волотей; друге – на початку молочної стиглості (видаляють домішки за формою волотей і забарвленням колосових лусок)
Пшениця м'яка, ячмінь, тритикале	Після колосіння	Перше – після повного колосіння (видаляють остисті форми з безостих і навпаки); друге – на початку воскової стиглості (видаляють домішки за ознаками забарвлення колосу й остюків, опушенням)
Пшениця тверда	Перед колосінням	Те саме
Соняшник	Не проводять	Перше – перед цвітінням (видаляють хворі, гіллясті та високорослі рослини); друге – перед апробацією (видаляють рослини, уражені вовчком, склеротинією та іншими хворобами)
Соя	Не проводять	Перше – у період цвітіння (видаляють хворі рослини та з нехарактерним забарвленням квіток); друге – перед апробацією (видаляють хворі рослини, пізньостиглі, схильні до розтріскування бобів, а також з іншим забарвленням та опушенням)
Суданка	Після викидання волотей	Видаляють рослини інших сортів, хворі, недорозвинені та нетипові

Норми просторової ізоляції насінницьких посівів перехреснозапильних культур

Культура		Категорія насіння, що вирощується	Мінімальна відстань		
			м	вид посівів	
Тритикале	Самозапильні сорти		ДН, БН	50	Тритикале
			СН	20	
	Перехреснозапильні сорти		ДН, БН	300	Тритикале і жита
			СН	250	
Жито	Сорти		ДН, БН	300	Жита і тритикале
			СН	250	
	Гібриди		ДН, БН	*1000/600	
			СН	500	
Гречка			ДН, БН	300	Гречки
			СН	200	
Кукурудза/сорго зернове	Самозапильні лінії		ДН	500/400	Кукурудзи/сорго
			БН	500/400	
			СН	300/200	
	Гібриди	Батьківські компоненти	БН	300/–	
		Товарного призначення	СН	200	
	Сорти та гібридні популяції		БН	300/400	
СН			200		
Соняшник	Батьківські компоненти гібридів		ДН, БН	3000	Соняшнику
	Ділянки гібридизації		СН	1500	
	Сорти		ДН, БН, СН	1000	
Ріпак	Безерукові й глюкозинолатні сорти		ДН, БН, СН	500	Рослин родини <i>Brassica</i>
	Низькоглюкозинолатні сорти		ДН, БН, СН	100	
Гірчиця	Біла		ДН, БН, СН	500	
	Сарептська		ДН, БН, СН	100	
Редька олійна, перко, тифон			ДН, БН, СН	500	
Суріпиця			ДН, БН, СН	1000	
Рицина			ДН, БН, СН	1000	Рицини

Рижій		ДН, БН, СН	100	Рижію
Мак олійний		ДН, БН, СН	50	Маку
Льон-довгунець		ДН, БН, СН	10	Льону
Боби		ДН, БН, СН	1000	Бобів
Вика озима		ДН, БН, СН	200	Вики
Люпин	Багаторічний	ДН, БН, СН	1000	Люпину
	Білий і жовтий	ДН, БН, СН	400	
Багаторічні бобові трави		ДН, БН, СН	200	Відповідних трав
Багаторічні злакові трави		ДН, БН, СН	400	
Буркун		ДН, БН, СН	200	Буркуну
Серадела		ДН, БН, СН	400	Серадели
Сорго	Цукрове	ДН, БН, СН	700	Соргових
	Віничне	ДН, БН, СН	1000	
Суданська трава		ДН, БН, СН	500	Суданки
Могар		ДН, БН, СН	500	Могару